

Љубица Кујунџић,
студент IV године Правног факултета у Београду

НОВИ ДРУШТВЕНИ ПОКРЕТИ на примеру еколошког покрета (1)

Нови друштвени покрети, као новост данашњице и као структурно обележје модерног доба (2), већ извесно време слове за теоријски изазов дана. Не одолевши том изазову, наредни редови улазе у свет ових покрета, узрока и услова њиховог настанка, њихових обележја и еманципаторских домета. Задржавањем мисли на еколошком покрету као њиховом изврсном представнику (3), првенствена намера је била испитивање одговарајућих теоријских ставова у (еколошкој) пракси.

Време које нас дели од буђења нових друштвених, па и еколошког, покрета броји нешто више од две деценије. Громогласни студентски бунт 1968. године треба чути као најаву друштвеног деловања оних који ће се из утилитаристичког, потрошачког амбијента вратити самом квалитету живота као највишој вредности, а чије ће потребе у мрежи модерних институција остајати незадовољене. Но, сама хронологија студентских догађаја, колико год примамљива, не одговара на питање узрока појаве нових друштвених покрета. Зато, остаје само ова белешка о храбром претечи, док следећи простор испитује сферу правих узрока буђења алтернативних покрета.

I. УЗРОЦИ ПОЈАВЕ НОВИХ ДРУШТВЕНИХ ПОКРЕТА

Трагати за *узроцима* нових друштвених покрета значи тражити оне околности које су својим постојањем, уз одређене социјално-историјске претпоставке (услове), изазвале појаву тих покрета. Пошто се њихов премијерни наступ везује за политичку позорницу западне либерално-демократске традиције, узроке треба испитивати баш на тлу модерног западног друштва (4).

(1) Семинарски рад из предмета: "Политички систем", брањен 5. априла 1993. године на Правном факултету у Београду.

(2) Тако, В Павловић одбацује идеју о новим друштвеним покретима као коњунктурној појави, сматрајући их органским изразом модерности. (Вукашин Павловић, *Еманципаторске енергије друштвених покрета*, "Обнова утопијских енергија" ред. В. Павловић, Београд, 1987, стр. 8) Слично Alain Touraine, *Увод у проучавање друштвених покрета*, ибид., стр. 70.

(3) Избор предмета огледа није руковођен само парадигматичношћу овог покрета, већ и упитаношћу над самим еколошким проблемима, којима је сврха да ипак оставе еколошки амалгам на наредним страницама.

(4) Модерност (*Modernity*) се овде узима у значењу које му даје тумачење "Будимпештанске школе", као динамичке хармоније логике демократије, капитализма и индустријског друштва. (види Драгица Вујадиновић, *Теорија радикалних потреба - Будимпештанска школа*, Никшић, 1988.)

Чини се да су две околности одлучујуће за покретање низа питања (феминистичког, мировног, антинуклеарног, па и еколошког) око којих ће се окупљати нови друштвени покрети. Једино ако се обе ове околности посматрају кроз призму заједничког дејства, добијају се обриси суштинског узрока расламсавања алтернативних енергија.

Прву околност представља скуп незадовољних радикалних потреба савременог алијенираног човека. Теза о владајућој кризи идентитета (5) је сама по себи довољно озбиљна да завређује странице једног засебног рада. На овом месту подсећамо само на кључне тачке те, чини се посве тачне, тезе. Живот појединца у модерном друштву је обавијен левијатанским пипцима поретка и трпи његову свакодневну репресивну и манипулативну инвазију. Тако, од школског система, преко фабричких конгломерата и мас-медија, до читавог низа државних институција све је усмерено ка стварању "човека једне димензије", који ће са стеченим функционалним знањима, наметнутим потребама и навикама чинити одличну основу постојећем систему хиперпродукције, и који ће се савршено "безболно" уклопити у већ разрађени систем институција. Управо би та шума институција требало да задовољи његове радикалне политичке, социјалне, културне, еколошке захтеве. Међутим, речима радикалне социјалне антропологије (6), нарастајуће наметнуте (репресивне) потребе стављају у други план све више закржљале радикалне потребе, које носе епитет незадовољних.

Еколошке потребе ту нису изузетак. Научне и технолошке институције су по правилу оријентисане на максимирање профита, при том грубо нарушавајући равнотежу екосистема (7). Данас живимо у сенци застрашујућих података о прекривености петине светског мора разливеном нафтом, о годишњој сечи шума која поједе шуме површине Мађарске, о отровном облаци изнад Арктика, о киселости киша, о све већем броју загађених извора воде... (8).

Очигледно је да (ни) еколошке потребе модерног човека нису задовољене, а пракса показује да институционално деловање система моћи и новца (9) нема много слуха за еколошке тонове.

Друга околност која, руку под руку са претходном, изазива радикалну друштвену акцију у виду нових покрета је криза која је почетком седамдесетих (10) захватила привреду и друштво запада. Све проблематичне противречности савременог друштва се у кризном добу још више заоштравају. Социјална држава тих година доспева у "ћорсокак" и не налази више никакве компензације (11) за нарасле конфликти, који ће с једне стране ојачати конзервативне позиције нове деснице, а са друге стране усмерити поглед оних са поверењем у либерално-демократску традицију, ка новим облицима деловања. Наредни редови ће следити тај поглед.

(5) О узајамној вези кризе идентитета појединца и кризе друштва види Cornelius Castoriadis: *The Crisis of Western Societies*, Telos No 52, 1982, стр. 17-28.

(6) Радикалну социјалну антропологију осмишљавају следбеници Лукача у кругу Будимпештанске школе.

(7) Термин екосистем је први пут употребљен 1935. године у америчком часопису *Ecology* од А. С. Tansley-а. Он обухвата појам заједнице природе и човека, као мислећег и делатног бића, који својом заједницом и геопросторним структурама утиче на природу. (Тако, Иван Цифрић, *За еколошку критику*, Еколошки проблеми и права човека, свеска 18, Љубљана 1987, стр. 17).

(8) Тако је 1980. године само у Калифорнији запечаћено извора воде колико је потребно за снабдевање 400.000 људи. (Деталјније податке види Драгоје Жарковић, *Привредни развој и природна средина*, *ibid.*, стр. 25 и 26.

(9) Ј. Habermas говори о угрожености света живота (грађанског друштва) од монетаризације и бирократизације тј. света новца и моћи. (Juergen Habermas, *Нова непрегледност*, "Обнова утопијских енергија", *op. cit.*, стр. 36.).

(10) Нарочито после "нафтног шока" 1973. године.

(11) Овај елемент истиче Jeurgen Habermas, *New Social Movements*, Telos No 49, 1982, п. 33.

II. УСЛОВИ ЗА ПОЈАВУ НОВИХ ДРУШТВЕНИХ ПОКРЕТА

Сваки облик јавног деловања јесте, у извесној мери, одређен социјално-историјским претпоставкама (*условима*) у којима се одиграва. На овом месту ваља испитати који су то услови учинили повољном климу за акцију нових друштвених покрета.

Најопштије речено, амбијент либерално-демократских тековина јесте онај који садржи услове неопходне за појаву и живот ових покрета. Ипак, уз ову објективну, и несумњиво основну претпоставку, у ред услова који погодују ницању нових друштвених покрета треба уврстити и један субјективни моменат. То је једна претпоставка која се јавља на нивоу грађанина и представља раст његовог поверења у наслеђе демократије (12). Тај корпус либерално-демократских вредности је, на овом месту, целисходно рашчланити и у њему уочити оне највиталније вредности чије постојање (као објективан услов) и свест појединца о њиховом постојању (као субјективан услов) у највећој мери погодују алтернативном деловању друштвених покрета. На првом месту то је листа права и слобода грађанина тј. наслеђено поверење у њену зајемченост. Тако, право на равноправност, на слободу, на живот, слобода мисли и јавног изражавања мишљења, слобода штампе, слобода удруживања и сл. јесу *sine qua non* нових покрета, јер управо њихово упражњавање чини алтернативну акцију тако делотворном.

Надаље, треба подвући традиционално либерално-демократско раздвајање поља јавне сфере (политичке акције) од приватне (цивилног друштва). Управо постојање аутономног цивилног друштва јесте претпоставка за нов вид артикулације проблема модерног човека. Нове друштвене покрете можемо одредити баш као облик самоорганизовања цивилног друштва у решавању његових аутентичних проблема, и то у сфери легитимационог простора, који представља трећу виталну вредност за појаву нових покрета. Иако легалне, многе одлуке политичке сфере бивају кроз акцију алтернативе преиспитиване. Тако, нови друштвени покрети бивају мош између цивилног друштва и државе (13), али уједно чине и снажну брану цивилном друштву од државе и њене, међу узроцима описане, инвазије на свет живота.

Легитимациони простор увек претпоставља и постојање сфере демократске јавности у којој је могуће политизовати одређене теме и кроз њу водити својеврсну "ванинституционалну политику".

Тако, јак еколошки притисак нових друштвених покрета и еколошко јавно мњење које они творе чине снажан отпор спровођењу у живот не-еколошких, мада легалних, одлука, отворено им оспоравајући легитимност. Немачка политичка сцена, са традиционално јаким еколошким покретом, дружа за то илустрацију. Са правом се тамо може поставити питање легитимности одлука о стационирању першинг-ракета или о проширењу аеродрома Франкфурта на Мајни (14), ако више од 300000 људи негодује и изражава јавни протест таквим политичким потезима.

Дакле, израстајући из система незадовољених људских потреба, спешени кризним временима, нови друштвени покрети успевају да се обликују у солидну друштвену снагу која настаје и делује у амбијенту либерално-демократских достигнућа, и која тежи да их модерно радикализује.

(12) О расту "поверења у наслеђе демократије" и "преоријентацији на његово активно коришћење у сврху разотуђења свакодневног живота" говори Драгица Вујадиновић, *Будимпештанска школа*, необј. док. дис. Београд, 1986, стр. 415.

(13) Нови друштвени "покрети се јављају на граници између цивилног друштва и државе, настојећи истовремено да их повежу и раздвоје" (Вукашин Павловић, *Поредок и алтернатива*, Никшић, 1987, стр. 159.)

(14) Познато је да азотни оксиди које избацују надзвучни авиони делују разорно на озонски омотач, једини и необновљиви штит од ултравиолетних зрачења.

Но, пре окретања ка еманципаторским дометима те радикализације чини се целисходном анализа одлика нових друштвених покрета, која ће у великој мери већ открити њихов еманципаторски дух.

III. ОДЛИКЕ НОВИХ ДРУШТВЕНИХ ПОКРЕТА

Друштвеним покретом (15), у најширем смислу, сматра се "колективна, јавна, добровољна, масовна, мање више спонтана акција људи која израста из незадовољених потреба, изражава одређене сукобе интереса, покреће решавање значајних друштвених питања и стреми ка мањим или већим друштвеним променама (16)".

Поштујући староримску флоскулу о опасности свих дефиниција, а тежећи што прецизнијем одређењу управо нових друштвених покрета, као посебне врсте генусно дефинисаних друштвених покрета, треба анализирати скуп битних одлика нових покрета који ће у својој целовитости открити срж овог појма.

У ред одлика описаног значаја треба уврстити и следеће:

1. Јавност нових друштвених покрета

Јавност деловања ових покрета је обележје које их раздваја како од разних конспиративних група, тако и од класичних политичких партија.

Конспиративност је неспојива са динамиком нових друштвених покрета. Њихова снага управо лежи у јавном иступању и промовисању идеја, у стварању јавног мњења о одређеном проблему. Међутим, јавност акција ових покрета се разликује и од јавног деловања политичких партија. Јавност је политичким партијама зајемчена као предизборна, парламентарна и сл, док се активисти друштвених покрета својом свакодневном делатношћу "боре" за сваки комад јавности, чије ангажовање и усмеравање на одређена друштвена питања јесте један од циљева нових друштвених покрета.

Како другачије протумачити велику акцију еколога и мировњака у Немачкој који свакодневним лепљењем етикета "Nuclear free" по становима, колима, фабрикама и сл. подсећају јавност на опасности нуклеарне енергије, развијајући еколошку свест, али и свест о праву на одлучивање о својој средини.

Јавност је, чини се, једино могуће поље активности нових покрета.

2. Минимална организованост

Готово спонтано израсли из одређеног скупа незадовољених потреба, нови друштвени покрети су структурно флуидни, без строге интерне дисциплине, па чак и без формалне процедуре приступања покрету. "Прихватити циљеве покрета је једнако приступању покрету... Једина морална норма која регулише понашање чланова покрета јесу принцип солидарности и несебичног посвећивања сопственог времена и енергије заједничком циљу (17)".

Минимална организованост као добру страну показује одсуство тенденције доминирања покрета над личношћу припадника, као и лакоћу приступања акцији истомишљеника. Тамна страна ове одлике јесте проблем процедуралне демократије која изостаје у избору руководства покрета, те се

(15) Своју ширу примену појам друштвени покрет добија први пут у делу Lorenz von Stein-a, *Geschichte der sozialen Bewegungen in Frankreich von 1789 bis unsere Tage*, Hildesheim 1959.

(16) Вукашин Павловић, *Поредок и алтернатива*, "Архив за правне и друштвене науке" бр. 1-2, Београд, 1990, стр. 307

(17) Драгица Вујадиновић, *op. cit.*, стр. 402.

као природна последица јавља одређена интерна недемократичност (18). Управљачи ту не ретко постају најмилитантнији појединци који могу да управљају и "недемократичније него управљачи најбюрократскијих политичких партија (19)".

3. Проузрокованост једним одређеним проблемом

Нови друштвени покрет је увек окренут ка решавању једног одређеног проблема или одређене групе проблема од општег значаја, која је непосредно изазвала његову конкретну појаву. Ово са собом често повлачи парцијално посматрање друштвених односа, уз изостављање интегралне друштвене критике, што значајно умањује делотворност нових покрета.

Примећујући ово и у еколошкој пракси, А. Gorz повлачи разлику између екологије и екологизма. Док првим термином означава приступ еколошким проблемима на описан парцијалан начин, под екологизмом подразумева коришћење еколошких проблема за радикалну критику цивилизације и друштва, допирући кроз њу до суштинских узрока еколошких проблема, разоткривајући владајуће односе моћи и интереса као водиче кроз еколошку слепу садахност (20).

Без обзира на овакве теоријске поставке, (и) еколошка пракса остаје превасходно на дурбину парцијалног осматрања горућих питања данашњице.

4. Дисконтинуелни карактер

Ова одлика је логична последица претходне. Ниједан проблем, нити група проблема нема вечиту актуалност. Терет одређеног универзалног проблема је одскочна даска узлет одговарајућег друштвеног покрета. Ипак, са постизањем задовољавајућих друштвених учинака, активност покрета се смирује и тиња до наредног, проблемски бременитог, тренутка. Тако је еколошки покрет свој зениг остварио током седамдесетих и почетком осамдесетих година. Учиници његове ванинституционалне политике су прилични, те се данас еколошка питања појављују и као неизоставни састојци институционалне политике (у програму политичких партија, у позитивном законодавству и сл.). Јасно, и данас је еколошки покрет активан, али не и једини начин артикулисања еколошких проблема, што га чини мање гласним него у претходним периодима.

5. Примарно друштвени карактер

Нови друштвени покрети, неједнако политичким партијама, за свој циљ никада не узимају освајање политичке власти, и у том смислу нису политичког, већ чисто друштвеног карактера. Њихов циљ је само активирање цивилног друштва у решавању универзалних проблема. Одричући политички карактер новим друштвеним покретима, има се у виду класично поље политике, либералном традицијом раздвојено од сфере цивилног друштва. Међутим, у последње време се бележе и нови термини, као што су "антиполитика" (21), "нова политика" (22), ванинституционална политика"

(18) Ово је свакако један од битних разлога прерастања еколошког покрета у партију Зелених у Немачкој, године 1980 у Karlsruhe-у.

(19) Agnes Heller, Frenс Feher, *From Red to Green*, Telos No 59, 1984, p. 38.

(20) Andre Gorz, *Екологија и политика*, Београд, 1978, стр. 47. Слично разликоване врши и Murry Bookchin, *Toward an Ecological Society*, Quebec 1980, стр. 77, називајући парцијално посматрање проблема *environmentalism*, а целовиту еколошку критику *social ecology*.

(21) Georgy Konred, *Antipolitik - Mittelcuropacische Meditationen*, Frankfurt am Main, 1985, стр. 189.

(22) Juergen Habermas, *New Social Movements, op. cit.*, p. 33.

(23), којима се означава поље акције нових друштвених покрета које се налази негде између цивилног друштва и државе, и у којем се на радикалан начин испитују вредности модерног друштва активним "новополитичким" ангажманом грађанина.

Дакле, друштвени карактер нових покрета је квалификација произашла из класичне терминологије, мада садржински означава исто што и наведени термини.

Ова одлика је поуздана тачка раздвајања нових друштвених покрета од политичких странака. У зениту своје снаге из еколошког покрета, у Немачкој ће нићи политичка партија "Зелених" у чији су програм (24) укључене есенцијалне идеје еколошке алтернативе али, иако ова партија негује врло свеж приступ постављању и решавању виталних еколошких питања, "професионални политичар је и код Зелених само политичар, без обзира да ли је у патикама и фармеркама или у фраку и са цилиндром. Алтернативној природи нових покрета не лежи директна релација према власти" (25).

6. Транскласност и трансфункционалност

Носиоци акције нових друштвених покрета нису припадници одређене класе, нити одређеног слоја, већ социјалну основу ових покрета чине сви грађани окупирани истим или сличним незадовољеним потребама. Обележје транскласности битно раздваја нове од класичних покрета (као што је раднички покрет) који иступају са класних позиција, те друштвене проблеме своде на питање класне тј. економске експлоатације. Нови покрети "увиђају" да се решавање савремених проблема не може зауставити на том нивоу, па користећи баштину либералне демократије врше "модерну критику модернизације" (26).

Поред тога, нови покрети надилазе функционалну стратификованост данашњег друштва, окупљајући различите слојеве око актуалних питања. Штавише, припадају једном покрету уопште не искључује активност у неком другом, идејно блиском покрету. Тако је, примера ради, неизбежна органска повезаност између мировног, антинуклеарног и еколошког покрета и њихове акције су неретко синхронизоване.

7. Интернационалност и(ли) европоцентричност

Део литературе новим друштвеним покретима приписује атрибут интернационалности (27), док се други задржавају на европоцентричности као одлици ових покрета (28). Иако на први поглед опречне, чини се да обе карактеристике могу остати у кругу битних обележја нових друштвених покрета. За то је потребно појаснити садржину обе ове одлике.

Када се говори о интернационалном карактеру нових покрета мисли се на околност да су све незадовољене потребе које су покретачи (узроци) деловања ових покрета, универзалног карактера. Зато, уколико се одређени универзални проблем јави у било ком друштву либерално-демократске традиције, врло је извесно да ће се одмах око њега окупити алтернативне енергије нових друштвених покрета.

Међутим, иако се цивилно друштво алтернативно окупља увек око универзалних, самим тим и интернационалних потреба, то не значи да су

(23) Claus Offe, *Нови друштвени покрети - изазов границама институционалне политике*, "Обнова утопијских енергија" *op. cit.*, стр. 131.

(24) Први програм, усвојен у марту 1980. године у Saarbruecken-у.

(25) Вукашин Павловић, *Поредак и алтернатива*, *op. cit.* стр. 150.

(26) Claus Offe, *op. cit.*, стр. 151, 153.

(27) Тако, Вукашин Павловић, *op. cit.*, стр. 48.

(28) Cornelius Castoriadis, *op. cit.*, р. 22, Јовица Тркуља, *Социјализам на суду историје*, Београд, 1990, стр. 48.

том активношћу обухваћени сви универзални проблеми. По правилу се нови покрети окупљају само око европоцентричних, мада универзалних питања, док проблеми неразвијеног света по правилу остају ван спектра разматрања, што онда и само решавање универзалних проблема чини мање ефикасним.

Еколошко питање свакако јесте од универзалног значаја. Проблемски се разматра у свим западним друштвима, и у том смислу је еколошки покрет интернационалан. Са појавом забрињавајуће еколошке неравнотеже, еколошки покрети су ницали широм поднебља либерално-демократских тонова. Ово је од необичног значаја, јер би многи еколошки напори остали узалудни без "интернационализације" проблема. Ако је петина киселих киша у Европи узроковано загађењима у САД, а ако је узрок киселости киша у Јапану, апсурд локалног ограничавања у решавању овог проблема је очигледан.

Са друге стране еколошки покрет је и европоцентричан, јер низ других проблема неразвијеног света (економску заосталост, проблем људских права, технолошке зависности и сл.) не узима у обзир приликом свог дејства. То резултира тиме да политичке инситуције под притиском нових покрета често својој средини нуде "еколошка" решења, која иду на терет неразвијених средина чији је положај ван сфере притиска нових покрета. Та "решења" се налазе у извозу нуклеарних отпада, прљавих технологија, хране са степеном загађености изнад лимитираног у развијеном свету итд.

Чини се да би се ова одлика нових друштвених покрета најпрецизније могла означити као *европоцентрична интернационалност*.

IV. ЕМАНЦИПАТОРСКИ ДОМЕТИ НОВИХ ДРУШТВЕНИХ ПОКРЕТА

Све набројане одлике алтернативних покрета исцртавају уједно и обресе њихових еманципаторских домета. Пре испитивања тих домета овде је место једној напомени. Сам појам нови друштвени покрети може да обухвати и еманципаторске и нееманципаторске покрете, при чему је критеријум ове поделе карактер потребе чије је задовољење циљ акције конкретног покрета. Еманципаторским покретима се сматрају они који проширују сферу људских права и слобода, који су уперени на ширење демократских вредности. Ови друштвени покрети са собом повлаче остварење "слободе, једнакости, братства, ублажавања патње" (29).

Нееманципаторским покретима означавамо оне друштвене покрете који сферу демократских слобода и права сужавају, а наведене вредности теже да анулирају (30).

Но, и у оквиру друштвених покрета који за свој циљ имају постизање вредности еманципаторског карактера, као што је еколошки, постоје они лево и десно оријентисани. Мерило оријентације су конкретне методе које покрет упражњава у решавању свог проблема-покретача (31). Предмет даљег испитивања су само еманципаторски и лево оријентисани покрети, који по својој природи носе највећи еманципаторски потенцијал.

Чини се да два плода ванинституционалне алтернативе означавају њен еманципаторски домет. Прво, то је *проширење појма политике*, и друго *утицај на садржину и облик деловања класичних партија*.

(29) Драгица Вујадиновић, *op. cit.*, стр. 409.

(30) Тако, Кју-кјукс покрет са својом расистичком идеологијом, нови урбани покрети за заузимање празних зграда насилним средствима тзв. покрет *quote-a* и сл.

(31) Тако, се у оквиру еколошког покрета могу наћи и они десно, конзервативно оријентисани као нпр. припадници Римског клуба (*Club of Rome*), који се залажу за идеју "нултог раста" као једини "лек" за очување природе. Слично и С. Амеры, *Naur als Poliitik*, Reinbeck, 1976. година, стр. 183-185, који заговара докидање индустријског система.

Већ помињани појмови "нова политика", "антиполитика", "ванинституционална политика" и "политичко друштво" (32), указују на политизацију човека који не жели да буде политичар, нити узме учешће у власти... иако би политичка опозиција дошла на власт, антиполитика би опет и наспрот новој власти исказивала дистанцу и независност" (33). Тако се у просторима нове политике брани аутономија цивилног друштва, где грађанин своје потребе исказује аутентично и ванинституционално, избегавајући на тај начин могућност манипулативне инвазије на његов свет живота.

Али, и поље калсичне политике чију физиономију одређује, пре свега, делатност политичких партија бива "освежено". Још је почетком века критички забележено да политичке странке ангажују грађанина само у веома кратком изборном периоду (34), а да се и тада избор врши само између одређених кандидата, док слободног избора кандидата нема (35). У данашњој пракси смо сведоци да интересовање грађанина за класичну политику у ванизборним интервалима опада, а да се на теоријској равни то утврђује (па и одобрава) кроз својеврсни либерално-демократски елитизам (36).

Са појавом нових друштвених покрета, политичке партије су, затечене њиховом масовношћу и делатношћу, биле "упућене" да осмисле бољи "рецепт" за анимирање све пасивнијег грађанина. Суштину тог "рецепта" најсажетије даје Лучијана Кастелина (37) кроз свој захтев за реформом левице. Она минуциозно запажа да утицај нових покрета на политичке странке левице треба да резултира дубоким променама у два правца. Прво, политичке партије у свој програм треба да уврсте проблеме које на видело избацују покрети. Овај корак би се могао назвати садржинском променом под утицајем нових друштвених покрета. Друго, левица би требало да промени свој облик деловања, и да се приближи еластичној и нехијерархијској структури нових покрета. То је корак организационих промена инспирисаних новим покретима.

Јасно, ови покрети не могу и не треба да замене политичке странке. Политичке партије са својом организованом, јасном и релативно стабилним програмима, и јаком финансијском основом, јесу неизоставни носиоци демократског политичког плурализма, а нови друштвени покрети су један модеран облик самоорганизовања цивилног друштва које својом акцијом оплемењује јавну и политичку сферу.

Оплемењивање је вишеслојно и очигледно. Немачка еколошка пракса је ту најубедљивија. Питање заштите човекове средине је у свести грађана Немачке већ осамдесетих постало витално политичко питање (38). Разу-

(32) О политичком друштву у том смислу Pierre Rosanvallon, *Политичко друштво*, "Обнова утопијских енергија", *op. cit.*, стр. 430. Политичко друштво би требало да буде одвојено од власти, али и од цивилног друштва и у њему би се одвијала делатност нових покрета.

(33) Georgy Konrad, *op. cit.*, стр. 189 и 213.

(34) Тако је још М. Острогорски дао критику политичких партија уз лансирање идеје о "привременим партијама" које би постојале ради остваривања конкретних политичких задатака, и са њиховим решавањем би спонтано и нестајале. Грађани би се могли наћи и у више таквих организација. Овај концепт неодољиво подсећа на модел нових покрета, а дат је у *La democratie et l'organisation des partis*, Paris, 1903. (наведено према В. Гоати, *Смисао југословенског плуралистичког шока*, Београд, 1989, стр. 5.

(35) О томе Maurice Duverger, *Institutions Politiques et Droit Constitutionnel*, 1965, стр. 104.

(36) О политичкој елити, мада либерално-демократском процедуром изабраном, говоре Weber, Schumpeter, Mannheim, те их неки и називају либерално-демократским елитистима (Тако, D. Held, *Модели демократије*, Загреб, 1990).

(37) Лучијана Кастелина, *Зелено као нужни чинилац црвеног*, Социјализам у свету 56, 1986, стр. 14.

(38) Тако већ 1984. год. 65% грађана Немачке мисли на тај начин. (Spiegel, No. 44, 1984. год.)

мљиво је онда, што су и све релевантне политичке странке у свој програм уврстиле овај проблем. Јавност се свакодневно еколошки информише и образује (39), па се и многе акције за заштиту средине ослањају баш на еколошку свест појединца (40). Упливи еколошке проблематике су видљиви и у правној литератури, која броји све више уибеника о праву заштите средине (*Umweltschutzrecht*) (41).

Чини се да овакво *оплемењивање* политике ублажава оштар рез, учињен са Макијавелијевом мисли, између политике и етике. Можда ће се у неком античком духу, кроз новополитичку делатност грађанина, ове две категорије опет почети приближавати.

Ипак, треба поставити и реалну границу овој могућности (42). Прво, новим друштвеним покретима недостаје целовита визија света, што је описано кроз њихову европоцентричност. Ако ван оптике њихове акције остаје неразвијени део света, универзални проблеми не могу бити решавани из основе и комплетно.

Друго, нови покрети не избацују на видело конкретне нове субјекте еманципације. Њихова транскласност и трансфункционалност прилично "мути" слику о носиоцима њихове акције. Коначно, криза седамдесетих је, упоредо са новим покретима, на светлост дана избацила и десне конзервативне снаге, и изгледа да "борба" ове две струје тек предстоји, при чему алтернативни покрети за сада остављају приличан простор за акцију деснице.

V. РАЗМИШЉАЊЕ О НОВИМ ДРУШТВЕНИМ ПОКРЕТИМА НА ТЛУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

"Многи идеолошки душебрижници и апологете status quo-а запенушали су доказивајући да су нови друштвени покрети имитација политичког живота трулог капитализма ... да носе скривени software ... као нови облик непријатељског деловања." (43) Овакве ставове утемељило је пре свега скромно познавање суштине друштвених покрета као и њихова злонамерна политизација.

Ипак, уз антинуклеарне протесте уперене против изградње атомских централа на нашем тлу, је јавно мњење доста енергично стало. Исто тако су присутна и свакодневна окупљања, пре свега младих, око разних удружења грађана са јаким еколошким набојем. Тако су својом активношћу у Србији запажени "Еко Центар", "Млади истраживачи Србије", "Друштво за заштиту животиња града Београда", "Удружење Никола Тесла", "Београдски еколошки камп", као и "Еколошки форум" (као савезна организација). У Црној Гори је од значаја еколошко друштво "Бисерка" из Пљевља, и "Друштво младих еколога" из Подгорине (44).

(39) Томе доприноси, између осталог, и спектар публикација еколошких боја. Недељници Stern и Spiegel доносе редовне прилоге о еколошким питањима, а доцније их сакупљају и објављују као успешне књиге. Значајан је и месечник Natur који годинама испитује равнотежу еко-система. (Види о томе Werner Huelsberg, *Зелени на раскршћу, Обнова утопијских енергија, оп. cit.*, стр. 296.)

(40) Нивоом еколошке свести се може објаснити делотворност широке акције der grünen Punkt, која на тржишту робе као елемент конкуренције уводи поседовање белега зелене тачке на амбалажи, који означава да се ради о биолошки чистој материји.

(41) Тако, Ingo von Muench und Eberhard Schmidt-Assmann, *Umweltschutzrecht*, Walter de Gruyter Verlag, 1992. и Heinz-Joachim Peters, *Umweltverwaltungsrecht*, Jurathex-Praxis, 1990.

(42) О овоме кроз критику "Будимпештанске школе", Јовица Тркуља, *оп. cit.*, стр. 48,49.

(43) Вукашин Павловић, *Поредок и алтернатива, оп. cit.*, стр. 8.

(44) Види ближе о овим организацијама у "Еко мрежа" бр. 1, Београд јуни 1991. и у "Билтену" Савезног министарства за животну средину бр. 1. јануар 1993.

Шаренило ових удружења, као и њихових еколошких манифестација (45) свакако доприноси развоју теоријског и практичног деловања у области екологије.

Ипак, чине ли све те акције једну солидну алтернативу постојећем политичком систему, носе ли оне одлике и еманципаторске домете нових друштвених покрета? Може ли се између њих и нових друштвених покрета ставити знак једнакости?

Одговор, чини се, треба тражити на нивоу узрока и услова за појаву нових друштвених покрета.

Узрок у виду једног отуђеног човека, незадовољних радикалних потреба, смештеног у период друштвене кризе, изгледа постоји. Већ су испитивања с краја седамдесетих година указивала на висок степен социјалне изолације у нашем друштву (46). Осећај политичке немоћи је евидентан почетком осамдесетих у забрињавајућој мери (47), да би се крајем осамдесетих оправдано и отворено говорило о политократији у нас (48).

На нивоу услова за појаву нових друштвених покрета, треба приметити следеће. Иако постоји формално зајемчен корпус слобода и права, он сам не обезбеђује нужну либерално-демократску традицију, амбијент поверења грађанина у неприкосновеност његових права, нити поље демократске јавности, па и легитимациони простор без кога нема основних претпоставки за појаву нових друштвених покрета.

Уместо нужних услова за развој алтернативних покрета, у нашој средини наилазимо на снажно наслеђе самоуправног социјализма које се појављује као:

- страх од сваке спонтане и недовољно контролисане масовне активности људи, у којем се деловање ван институција система изједначава са деловањем против тог система,

- схватање да се социјалне енергије масовних друштвених покрета могу надоместити густом мрежом институција, а заборавља се на еластичност и низак степен формализације као недостижне предности нових покрета над институцијама,

- посматрање проблема које лансирају друштвени покрети (па и еколошког проблема) као помодне имитације онога што се дешава у индустријски развијеном свету (49).

Чини се да клима ратних реперкусија, присутна последње две године, овој листи "непогодности" за појаву нових покрета додаје и један психолошки елемент. Ако су људски мотиви организовани на више нивоа, а ако задовољеност нижег нивоа (нпр. физиолошког) мотива јесте услов за појаву мотива вишег нивоа (нпр. мотив самопоштовања или самоактивизације) (50), онда је јасно да еколошка питања имају сачекати "нека боља времена" за стицање етикете примарности у људској свести.

(45) Тако, конференција "Заштита воде '92" у Суботици, "Актуелни еколошки проблеми Пљевља", октобра 1992, "Екофест '92" на Копаонику, "Заштита ваздуха '92" у Београду, "Југословенски симпозијум о заштити биља", децембра 1992. у Врњачкој Бањи, итд.

(46) О томе говоре истраживања Факултета за социологију, политичке науке и новинарство и Института за социологију у Љубљани. (види В. Арзеншек, *Структура и покрет*, Београд 1984.)

(47) *Ibid*, стр. 39.

(48) Владимир Гоати, *Политичка анатомија југословенског друштва*, Загреб 1989, стр. 187, 197, 171, 172).

(49) Вукашин Павловић, *Еколошки покрет нам је потребан*, "Еколошки проблеми и права човека", свеска 18, Љубљана 1987, стр. 128.

(50) О чему говори Масловљева теорија хијерахијске мотивације (1970). Види о томе код Деан Ајдуковић, *О психологијском приступу еколошким проблемима*, *ibid.*, стр. 59.

Закључимо, описани амбијент свакако не погодује клицама нових друштвених покрета, којих код нас има, да се развију у снажне еманципаторске енергије. Друштвених покрета, нових и аутономних, за сада код нас нема, али ипак се може говорити о својеврсним "друштвеним гибањима" као постојећој алтернативи поретку (51).

(51) О томе Јовица Тркуља, *Социјализам на суду историје*, Београд 1990., стр. 102.